

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Kirkehistoriske
Samlinger

1991

Kirke
historiske
samlinger
1991

Gaver til klostrene i middelalderen

*Den sociale og kønsmæssige fordeling af donatorer på danske herreklostre indtil 1385**

Af Linda Rasmussen

Indledning

Den hidtidige forskning om danske herreklostre kan siges at fordele sig på to fremgangsmåder: een der beskriver det, der synes at være fælles for en del klostre og derefter understøtter konklusionerne med eksempler fra de klostre, hvorfra vi har kildemateriale – udgangspunktet tages i det generelle og går til det specielle.¹

Den anden retning går den modsatte vej – fra det specielle til det generelle. Fremstillingen lades udspringe af en beskrivelse af det enkelte kloster og sammenfatter evt. tendenser senere.²

Hovedvægten af disse 'bredere' fremstillinger har primært ligget på forhold, der er velegnet til formel sammenligning som grundlæggelse, organisering og organisation samt bygningshistorie.

Kilderne

Det store udgivelsesprojekt i dette århundrede har været udgivelsen af samtlige diplomer fra Danmarks middelalder i *Diplomatarium Danicum* med parallelle oversættelser i *Danmarks Riges Breve*. Med publikationens 4. række 2. bind er vi fremme ved 1385. Dette sikrer, at behandlingen af klostrene kan ske på et så ensartet grundlag, som det overhovedet er muligt, idet alle bevarede diplomer og afskrifter af sådanne trykkes heri. Vi har således alle de diplomer, der vedrører klostre i Danmark før 1385, og er ikke afhængig af, om der for det pågældende kloster findes en registratur, brev- eller gavebog, der er trykt andre steder. At 1385 således er valgt som slutår for undersøgelsen har altså en ganske praktisk årsag. *Diplomatariet* behandler alle breve ens, forstået på den måde at de forsynes med nr, og såvidt muligt ophavsbestemmes. Dette lægger et ensartet præg over kildematerialet, som det egentlig ikke fortjener, fordi der er meget stor forskel på de forskellige kildegrupper.

* Artiklen er en lettere bearbejdnng af mit speciale, indleveret ved Odense Universitet oktober 1990.

Udgivelsesprincippet efter dato medfører også at sammenhængende kildegrupper, som f.eks. klosterarkiver skilles ad. Det er derfor vigtigt at gøre sig klart, hvordan kildesituationen er for det enkelte kloster.

Der er skelnet mellem fem måder, som kildematerialet kan være bevaret på.

1. Bevarede breve i original – herunder testamenter.
2. Breve bevarede gennem kopibøger eller afskriftssamlinger.
3. Oplysninger i en registratur over en brevbestand, som nu er gået tabt.
4. Breve bevarede i afskrifter eller udtog af historikere.
5. Godsbesiddelse uden adkomst- eller donationsbreve.

Et særligt problem knytter sig til den sidstnævnte kategori. Folk der har arbejdet med klostres godshistorie må gang på gang konstatere, at klostrene har været i besiddelse af gods, som der tilsyneladende aldrig har været adkomstbreve til.³ Det er her vigtigt at huske på, at det retsstiftende moment i tidlig middelalder ikke var udfærdigelsen og underskrivelsen af et evt. skøde, men det at den forhenværende ejermand kastede jord i skødet på den kommende ejermand på tinge evt. over altret i kirken. Først i begyndelsen af 1200-tallet bliver udfærdigelsen af et dokument det retsstiftende.⁴ Poul Rasmussen mener, at antallet af adkomstbreve, der mangler af ovennævnte årsag, var stort.⁵

Der har været en anden gruppe donatorer, der må være blevet meget hurtigere overset og glemt, nemlig folk, som 'kun' gav penge eller mad. Det er jo mere forgængelige varer end ejendomsret. Det er kun gennem testamenter, at vi får kendskab til sådanne gaver, men det har nok ikke været de eneste, der har stået for sådanne foræringer. Iøvrigt henvises der til oversigten over danske herreklostre ss. 42-45.

Forskningens behandling af donatorer

Der har gennem det meste af dette århundrede været spredte bidrag til forskellige aspekter ved klostrenes sociale forankring. Den klassiske artikel er Poul Nørlunds fra 1924 om Sorø kloster og dets gods, hvor han påviser, at hovedformålet med grundlæggelsen af klostret var at skaffe Hvide-slægten en gravkirke.⁶ Han godtgør også, at det i høj grad var Absalons indsats, der gjorde klostret til en stor succes.⁷

At Hviderne vitterlig havde en stor betydning ses af, at mellem 1241 og 1286 kom 71 % af godsgaverne fra denne slægt, derefter falder interessen, fra 1286-1319 stammer 45 % af godsgaverne fra Hviderne, mens efterkommerne senere ser ud til tabe interessen helt, ihvertfald kan der ikke spores flere gaver fra denne slægt.⁸ Denne vigtige pointe

går desværre ofte tabt i referencer til afhandlingen. Beklageligvis 'glemmer' Nørlund helt at komme ind på andre grupper af donatorer.

Stifterfamiliens betydning for et kloster i konsolideringsfasen, som Nørlund og McGuire har påvist for Sorø, viser sig også at være gældende for Næstved Skt. Peder. Her har H. J. Helms i sit imponerende værk vist, at Bodil-slægtens stiftelse af et benediktinermunkekloster i Næstved skulle ses om et svar på kongeslægtens anlæggelse af en gravkirke i Ringsted.⁹ Helms hovedinteresse gælder klostrets gods. Desforuden har han dog en meget grundig gennemgang af alt kildemateriale vedrørende klostret.

Helms behandling af donatorerne er at sammenligne med Nørlunds. Stifterfamilien og dennes donationer behandles grundigt, men ellers kommer han kun ind på donationsspørgsmålet i sin gennemgang af kildematerialet. I en af dødebøgerne, kaldet Dødebog I, blev personerne allerede under udarbejdelsen af skriftet inddelt efter stand. Helms kommenterer dog ikke resultatet eller overvejer fordelingen.

Poul Rasmussen kommer i sin afhandling om herreklostrenes godshistorie i Århus stift ganske kort ind på donatorernes sociale fordeling.¹⁰ Han konkluderer »at stifterne og de ældste velgørere som regel var konger, medlemmer af kongehuset eller biskopper. Siden gik det ned ad bakke. De, der siden midten af det 13. årh. afhændede jordegods til klostrene, tilhørte sjældent samfundets allerhøjeste kredse. Nogle få ejendomme erhvervede klostrene af selvejerbønder og købstadsborgere, og en del overtog de fra gejstlige institutioner eller personer, men langt de fleste fik de overdraget af adelige eller af personer, hvis stand ikke kan bestemmes. Af de sidstnævnte var de fleste sandsynligvis ligeledes af adelig herkomst.«¹¹

Efter Poul Rasmussens kortfattede opsummering af donatorer i 1950'erne har ingen beskæftiget sig med denne problemstilling før sidste år, hvor Kåre Rübner Jørgensen i en artikel om oprettelse og etablering af Mariager kloster bl.a. også undersøgte, hvem donatorerne til dette kloster var og når frem til, at det var jordejende jyske stormænd.¹² Det viser sig også, at bestemte slægter gjorde sig gældende, altså samme tendens som Nørlund har påvist for Sorø og Helms for Næstved Skt. Peder – ihvertfald hvad angår stiftelsen og den nærmest følgende tid.

Bortset fra Kåre Rübner Jørgensens artikel har den 'sociale' klosterforskning i de senere år koncentreret sig om den sociale rekruttering af nonner, umærkeligt nok har ingen påtaget sig at undersøge munkenes sociale rekruttering, selvom kildematerialet på ingen måde er dårligere.

Thelma Jexlev var den første til at tage problemstillingen op, hvilket skete i en artikel fra 1976, hvor hun gennemgik de nonnelister, der findes for Skt. Clara og Skt. Agnete klostre i Roskilde. Undersøgelsen gik primært ud på at fastslå antallet og anciennitetsordenen. Men hun redegør dog også ganske kort for nonnernes sociale rekruttering. Omkring en trediedel kan dokumenteres til at være adelige, nogle stykker kan med sikkerhed bestemmes som borgerdøtre, men det er vanskeligt at afgøre størrelsesforholdet mellem adelige og borgerlige.¹³ Hvor stor gruppen af 'ukendte' er, kommer Jexlev ikke ind på.

Jexlev kommer også ganske kort ind på spørgsmålet om bestemte slægters klosterpræferencer, men hun mener ikke at kunne spore noget sådant i sit materiale.¹⁴

Birgitte Langkilde har undersøgt nonnernes sociale rekruttering for benediktinernonneklostrene.¹⁵ Hun når frem til, at det for højmiddelalderens vedkommende især var højadelens døtre, der gik i kloster, mens det for senmiddelalderen primært var den lokale lavadel. 36 % kan henføres til den adelige gruppe og 4 % kan bestemmes som tilhørende borgerstanden. Langkilde har således været i stand til at placere knap halvdelen, resten er 'ukendte'. Hun mener dog, at ihvertfald nogle af de 'ukendte' nok skal søges i de adeliges rækker.

Senest har Curt Wallin undersøgt den sociale rekruttering blandt de nonner, der blev optaget i Vadstena kloster.¹⁶ Undersøgelsen er meget interessant, fordi Vadstena om noget kloster har været betragtet som de adeliges højborg. Wallin når dog frem til 'kun' ca. 20 % har tilhørt den adelige gruppe – 7,5 % højadelige og 13,2 % lavadelige, ca. 25 % kom fra borgerstanden, mens godt halvdelen tilhørte bondestanden eller de 'ukendtes' gruppe – 10,7 % kan med sikkerhed henføres til bondestanden mens 38,9 % er usikre.

Bortset fra en stor gruppe borgerlige ligger Wallins resultater godt på linje med, hvad andre forskere har fundet frem til. Det skelsættende ligger i, at han faktisk har lokaliseret nogle til bondestanden og argumenterer for, at størsteparten af den resterende gruppe også tilhører denne stand ud fra den betragtning, at vi kender nok til adlen i senmiddelalderen til, at det ville være muligt at identificere flertallet af de adelige, samt klostrets rigdom gjorde det realiserbart at optage kvinder, der ikke selv kunne stille med tilstrækkelig 'medgift'.

Den sociale og kønsmæssige fordeling på de enkelte klostre

Hvem kunne tænkes at dotere danske herreklostre i middelalderen? Ja,

ud fra de få undersøgelser der er foretaget på dansk grund, er det et meget entydigt svar. Primært adelen med 'hjælp' fra konger og biskopper.

Vi kender stiftelsesomstændighederne fra 21 klostre, og de viser samme mønster. Her er adelen godt nok ikke så fremtrædende. Adelige stiftere kendes til fire klostre. Kongefamilien står bag oprettelsen af seks klostre, mens biskopper kendes som stiftere af otte klostre. Biskopper og konger i fællesskab står bag to klostre og en provst menes at have grundlagt et kloster.

Der er ingen af de danske undersøgelser, der berører spørgsmålet om donatorernes kønsmæssige fordeling, selvom Nørlund i sin grundige gennemgang medtager de kvindelige donatorer og også i modsætning til adelsårbogen medtager kognatiske linjer for at bevise Hvide-slægtens altdominerende indflydelse på Sorø kloster.

Poul Rasmussen remser alle donatorer op, hvorved vi får kendskab til den kønsmæssige fordeling, men han kommenterer ikke spørgsmålet.

For at komme ind på spørgsmålet om, hvem der kunne tænkes at give noget, at en lidt anden vej vil vi starte med en ganske kort gennemgang af den danske samfundsstruktur i middelalderen. Derigennem kan vi få en ide om, hvem der i det hele taget havde mulighed for at forære noget væk.

Samfundet var i middelalderen karakteriseret ved, at råderetten over jorden var det afgørende element i placeringen af en person.¹⁷ Landskabslovene delte landbosamfundet op i et meget fintmasket net af sociale grupper, men i denne sammenhæng skal vi blot se på, hvem der kunne eje noget – først og fremmest jord.

Trælle, tyende og fledføringer havde skønt både juridiske og ikke mindst sociale forskelle det til fælles, at de ikke kunne eje noget. Det var dem ganske enkelt ikke tilladt.¹⁸

Bryder og landboer kunne godt eje, men det karakteristiske for disse to kategorier er, at de ikke ejede den jord, de dyrkede, men måske nok gården, redskaber og besætning.

De interessante grupper i denne sammenhæng er adalbønder eller selvejerbønder og herremænd. Begge grupper var jordejende og den største forskel var, at de sidstnævnte ejede meget mere jord end de førstnævnte.

Gejstligheden udgjorde en verden for sig med krav om egen domstol og fritagelse fra skatter samt eget hierarki.¹⁹ Der skelnedes mellem de højere grader, hvortil kapitelsgejstligheden hørte, de lavere grader,

hvortil blandt andet sekulærgejstlige – dem, der levede i verden og regulærgejstlige – dem, der levede i klostre og regelbundne domkapitler. Øverst stod biskoppen.

De sekulærgejstlige kunne i modsætning til de regulærgejstlige besidde ejendom.

Borgere udgjorde i middelalderen en lidt speciel gruppe, da de ikke boede på landet, men dog ejede 'jord', nemlig en grund i byen.²⁰ Dette var vistnok det oprindelige krav for at blive regnet som borger. Senere krævedes tillige, at vedkommende drev borgerlig næring. Derfor regnedes adelige og gejstlige, der var bosiddende i byen kun som borgere, ifald de havde et borgerligt erhverv.

Konger og biskopper udgør en særlig gruppe. De kunne i kraft af deres embede udstede privilegier, dvs. give gaver, der ikke skulle udredes af deres 'private' besiddelser, men kunne tages fra deres embedsindtægter.

I middelalderen skelnedes ganske vist ikke så voldsomt mellem offentlige og private indtægter, ihvertfald ikke for kongens vedkommende, men det gav alligevel større muligheder for gavmildhed.

Selvom det ikke er ekspliciteret, skulle det gerne af ovenstående være fremgået, at det ikke drejer sig om hele befolkningen. Kvinderne blev nemlig ikke kun defineret i forhold til deres sociale status, men også i forhold til deres ægteskabelige status.²¹ Generelt om kvinder kan det fastslåes, at de var umyndige. De var dog ikke altid lige umyndige. Den ugifte pige var den mest umyndige, hun havde overhovedet ingen råderet over sin evt. arv.

En gift kvinde kunne, hvis der ingen børn var i ægteskabet, frit bortgive sin halve hovedlod. Var der børn, kunne det kun lade sig gøre med mandens samtykke. Det omvendte gør sig gældende for mandens vedkommende, idet hans dispositionsret udvidedes med børn, da han i kraft af børnene blev arveberettiget til konens jord og dermed kunne forvalte, evt. afhænde den.

Enken var i princippet umyndig, men havde fri råderet over hendes og børnenes gods, hvorfor hun på mange måder kan ligestilles med det mandlige overhoved.

Det er ud fra ovenstående ganske korte gennemgang blevet klart, at det ikke var alle, der, selvom de gerne ville, havde mulighed for at donere klostre.

Der er ingen tvivl om, at gejstligheden på linje med borgere, bønder og adelige alle havde adgang til at donere klostre. Bryder og landboer udgør sammen med kvinderne et mere komplekst problem, idet de nok i nogle, men ikke alle tilfælde havde denne mulighed. Det kan derfor

ikke forventes at sidstnævnte grupper vil optræde så hyppigt som donatorer som førstnævnte.

Der knytter sig nogle principielle og meget spændende problemer til spørgsmålet om selve donationernes størrelse, som ikke rigtig er blevet berørt. Donatorerne kunne således deles ind i grupper efter, hvor stor donationen var og på den måde nuancere billedet. Dermed måtte vi dog også tage stilling til potentialet indenfor de forskellige sociale grupper. Er en biskops afkald på tiende i et bestemt sogn f.eks. en større gave end selv den mindste gård fra en bonde?

Kildematerialet giver oftest ikke tilstrækkelige oplysninger, for det meste får vi f.eks. kun at vide, at det drejer sig om overdragelse af gods, men ikke i hvilken størrelsesorden. En sådan studie kunne foretages for nogle udvalgte klostre, hvorfra kildematerialet giver tilstrækkelige oplysninger. Vi kunne også forsøge at bestemme donatorers forhold til de klostre, de betænker, hvis det drejer sig om flere, dvs. sat i relation til andre modtagere af gaver. Det ville typisk være muligt at undersøge disse faktorer i testamenter. Det er ofte mange forskellige grupper, der står som modtagere af arv efter testamentudstederen, med een hovedmodtager og resten deles om mindre gaver. Måske var der endda tale om standard beløb eller gaver for nogle kredse?

Evt. kunne det lade sig gøre at lave en prioritetsliste for den gruppe mennesker, der har ladet udfærdige testamenter.

Disse forhold er det desværre ikke muligt at undersøge i en gennemgang af donatorernes sociale og kønsmæssige fordeling på alle herreklostre men kun for en en begrænset del, og det ligger derfor udenfor rammerne af denne artikel.

En donator defineres ud fra følgende principper

1. Personer medtages, når der står 'skøder' i registraturen/dokumentet. Det kan være svært at gennemskue nøjagtigt, hvad der ligger bag ordet – det kunne betyde sælge, men det bruges i flæng med 'overdrage' eller 'oplade', hvorefter det vil være at opfatte som en donation. Samtidig kan der bag en donation ligge forventning om anden modydelse end penge, f.eks. begravelse i kirken eller på kirkegården eller at der læses sjælemesser – det var, set fra middelaldermenneskets synspunkt, en god investering.

Der er ikke taget hensyn til om donationen er givet til 'nonnernes bord', kirken i Odense eller 'Knudsbrødre samfundet'. Det hele bliver betragtet som en donation til klostret som sådant, da der var tale om en fællesøkonomi.

Kun hvis der specielt bliver givet til en navngiven nærmere specificeret person i klostret medtages giveren ikke som donator til det pågældende kloster. Selvom hverken munke eller nonner måtte besidde privatejendom, overholdtes dette tydeligvis ikke strengt.

2. Hvis der i et brev eller registratur står, at 'Albert Albertsen giver Trued Pedersen fuldmagt til at skøde Voer kloster gods i Yding' – opfattes kun Albert Albertsen som donator. Trued Pedersen betragtes i denne sammenhæng som en sekundær person, der blot tager sig af det praktiske arbejde, f.eks. en foged eller lign.
3. En konge medtages udover ved donationer, dersom han udsteder privilegier til et kloster, f.eks. fritager det for forskellige afgifter. Det er desuden kun den første kendte konge, som udsteder et privilegium der medtages. Hvis de efterfølgende blot bekræfter privilegiet medtages de ikke, medmindre det anføres, at der er tale om en udvidelse.

En konge medtages ikke, når han giver et kloster privilegier, hvis modydelsen er jord eller gods, da forholdet derved mere har karakter af en handel.

Konger, som kun udsteder værnebrev medtages ikke.

4. Biskopper medtages, når de overlader klostrene nogle af biskoppens indtægter, enten fra embedet eller privatejendom. Selvom det måske kan siges at ligge på kanten af en donation. Hvis det drejer sig om embedsindtægter, er der vel tale om en begunstiggelse, fordi hver ny biskop skulle forny privilegiet. Selvom der selvfølgelig kan argumenteres med, at det efterhånden blev en tradition og derfor svært at nægte klostret godet. Biskopper medtages ikke, ved forlening af et afladsprivilegium, dvs. hvis de f.eks. eftergiver folk 40 dages kirkebod, såfremt disse bidrager til forskellige fonde eller opførelse af klosterkirken. Der er ikke tale om en donation, men om at biskoppen er med til at sørge for ordentlige forhold i sit stift – altså en embedshandling.

For biskopper gælder samme forhold, som nævnt under konger, nemlig at det kun er den første biskop, der udsteder et privilegium, som medtages. Efterfølgerne medtages kun, hvis de udvider privilegiet.

5. Nonner og munke med indgivelsesgoods medtages som donatorer.
6. Godsgaver uden afsender medtages ikke.
7. Ifald der udtrykkeligt står *pantsætter*, medtages personen ikke. Med mindre der på et senere tidspunkt, dukker et dokument op, som omtaler skødning eller overdragelse af gods.

8. Folk, der mageskifter gods med et kloster medtages ikke, da der er tale om en handel.
9. Personer, som skænker gods til et alter i en klosterkirke medtages ikke, da disse andre var en selvstændig enhed, som blot geografisk var placeret i klosterkirken, men ellers ikke havde noget med klostret at gøre.
10. Paver, der udsteder beskyttelsesbreve eller andre pavebreve medtages ikke, da disse altid var betalte.
11. En person medtages kun en gang ved hvert kloster, selvom vedkommende i flere tilfælde ses at have begunstiget det samme kloster. Dog hvis den samme person, f.eks. i et testamente, betænker flere klostre medtages den pågældende ved hvert kloster.

Lund stift

Lund stift var i middelalderen sæde for ærkebiskoppen og omfattede Skåne, Halland og Blekinge. Der fandtes i middelalderen ti herreklostre. Fire var benediktinerklostre, hvortil alle de tre nonneklostre medregnes, – Bosø, Børringe og Skt. Peder i Lund. Som sidstnævnte navn angiver var dette ligesom det enkeltstående munkekloster af benediktinerordenen – Allehelgen – byklostre.²² To var cisterciensermunkeklostre – Herrevad og Ås. Dalby var et augustinerkannikesamfund. Tre af de fem præmonstratensersamfund, der blev oprettet i Danmark kom til at ligge i Lund stift – Bækkeskov, Tommerup og Øved.

Det vil her være på sin plads ganske kort at komme ind på en del af kildematerialet fra domkapitlet i Lund, selvom selve domkapitlet ikke indgår i undersøgelsen. Men som vi alle ved har bevaringstilstanden ikke altid været optimal. Derfor kommer 'Lundebogen' til at spille en stor rolle, som kilde til donatorer til de skånske klostre.

Lundebogen eller Registrum ecclesie Lundensis, er en afskriftssamling af de vigtigste domkapitelsbreve udført i klostret 1494 af domkirkekantoren Bo Jensen.²³ Domkapitlets oprigianle brevbestand blev ført til Stockholm 1689, hvor de fleste gik til ved den store slotsbrand i 1697.²⁴

Lundebogen udmærker sig ved ikke blot at være en registratur, selvom en sådan også findes bagerst, men en afskrift af hele dokumenter. Det, som særlig har interesse i denne forbindelse, er de mange testamenter oprettet af kanniker ved domkapitlet. Karakteristisk for disse donationer var, at det var domkirken, som modtog den største og vigtigste donation, nemlig jordegodset, fordi det var her, de ønskede at

blive begravet, mens donationerne til andre klostre og kirker bærer mere præg af at være »andenrangs«-donationer som penge eller mad.

Allehelgen i Lund

To biskopper har betænkt klostret, den ene i et testamente og den anden med en ikke nærmere specificeret gave.

Udover de to gaver fra biskopper stammer yderligere seksten donationer fra kapitelsgejstligheden i Lund. Heraf var langt hovedparten – ti – kanniker, to var hhv. dekaner og ærkedegne, mens der var en hhv. provst og kantor. To mandlige donatorer var af ukendt stand. – For Allehelgen i Lund kendes der inden for dette tidsrum een donation fra en kvinde, – hun var adelig.

Bækkeskov

Der kendes tolv donatorer til Bækkeskov inden 1385. To konger og en dronning har betænkt klostret. Derudover doneres Bækkeskov af fire biskopper. De andre donatorer fra kapitelsgejstligheden i Lund udgøres af en provst, to ærkedegne og en dekan. Derudover findes abbediet betænkt i en (tysk) borgers testamente. En kvindelig donator kendes til Bækkeskov før 1385 – medstifteren dronning Sofia.

Dalby

Alle de overleverede oplysninger om gaver stammer fra kapitelsgejstligheden i Lund, hvoraf fem var kanniker og en hhv. ærkebiskop, provst, dekan og ærkedegn. Der kendes ingen kvindelige donatorer til Dalby i dette tidsrum.

Herrevad

Der kendes seks donatorer til Herrevad kloster. To var ærkedegne, og resten fordeler sig på en ærkebiskop, en dekan, en provst og en kannik. – Heller ikke fra Herrevad kendes nogle kvindelige donatorer.

Tommerup

Det er måske ikke så mærkeligt, at det er ærkebiskopperne i Lund, der udgør den største enkeltgruppe med fem donatorer, når det betænkes,

at det var ærkebiskop Eskil, der stod som initiativtager og »førstedonator«, mens kong Valdemar I anses som medstifter.²⁵ To af biskopsprivilegierne påberåber sig som grund til begunstigelserne, at klostret nylig (omkring 1300) er blevet slemt hærget af brand. Dette er selvfølgelig medvirkende til, at gruppen bliver så relativt stor. Yderligere fire gejstlige velgørere kendes – alle fra Lund, hhv. en provst, en dekan, en ærkedegn og en kannik. Foruden kong Valdemars stiftsgave kendes en konge at have betænkt klostret, mens den adelige gruppe er på fire, alle højadelige. Endelig kendes en donator, hvis sociale stand ikke kan bestemmes. – Ud af seksten donatorer var to kvinder – en højadelig og en 'ukendt'.

Øved

Alle seks kendte donatorer til Øved kloster før 1385 tilhører kapitelsgejstligheden i Lund. To var ærkebiskopper, en provst, to ærkedegne og en dekan. – Der kendes ingen kvindelige donatorer til Øved kolster før 1385.

Ås

Der kendes tolv donatorer til Ås kloster før 1385. Fem af disse tilhørte den kongelige svenske familie, hhv. en konge, en dronning, to hertuger og en hertuginde. Een højadelig velgører kendes, foruden seks gejstlige fra Lund, hhv. en ærkebiskop, en provst, to ærkedegne, en dekan og en kannik. – Ud af de tolv kendte donatorer var to kvinder – en dronning og en hertuginde.

Bosø

Bosø er det kloster i Lund stift, der kendes flest donatorer fra, nemlig 44. To konger og to ærkebiskopper vides at have betænkt Bosø. To højadelige vides at have doteret klostret.²⁶

Lundegejstligheden gør sig ikke så stærkt gældende for Bosøs vedkommende, som for de fleste andre klostre i Lund stift. Foruden det allerede omtalte biskopsprivilegium, stammer yderligere fem donationer fra testamenter fra Lund. Hhv. en biskop, en provst og tre kanniker.

Fire donatorer var sognepræster og tre var borgerlige. Beklageligvis må 23 hensættes i gruppen af 'ukendte', pga. de meget sparsomme

oplysninger, vi får om folk i registraturen. – Ud af de 44 kendte donatorer var syv kvinder. Tre af disse er indregnet i gruppen af ‘ukendte’, mens to nonner og to priorinder vides at have doteret klostret.

Børringe

Der kendes ni donatorer til Børringe kloster før 1385. To af disse var kongelige. Een var ærkebiskop og yderligere fire tilhørte kapitelsgejstligheden i Lund, fordelt på en provst, en ærkedegne og to kanniker. To adelige velgørere kendes – begge højadelige. – Tre af de ni donatorer til Børringe kloster før 1385 var kvinder – en dronning og to højadelige.

Skt. Peder i Lund

Klostret findes betænkt i en ærkebiskops testamente. Som antydning af kildesituationen stammer flertallet af kendte donationer fra kapitelsgejstligheden i Lund nemlig 21 + 1 fra Roskilde. Foruden i biskoppens testamente nævnes klostret i to provsters (den ene dog fra Roskilde), tre dekaners, tre ærkedegnes, en kantors og tolv kannikers testamenter.

Desforuden har en sognepræst doteret klostret, og tre højadelige. Fire donatorer må hensættes i gruppen af ‘ukendte’. – Tre af de 30 donatorer var kvinder, heraf to højadelige og en fra gruppen af ‘ukendte’.

Sammenfatning om Lund stift

Kildesituationen for klostrene i Lund stift må siges at være meget dårlig. Kapitelsgejstligheden fra Lund kommer derfor til at dominere billedet af donatorer totalt, da kildematerialet fra domkirken er rimelig godt bevaret. Lund var også det største og rigeste domkapitel i landet i middelalderen.

Et forhold, som nok er værd at bemærke er, at kapitelsgejstligheden i Lund primært har doneret de to byklostre – Allehelgen og Skt. Peder i Lund. Det ses også, at den oftere har betænkt nonneklostret end munkeklostret. Kunne det tænkes, at munkeklostret blev betragtet som en rivaliserende institution til domkapitel?

Vi kender grundlæggerne fra tre klostre, men pga. kildematerialet kan vi ikke afgøre om disse klostre dermed var ‘forbeholdt’ visse familier eller grupper. Nonneklostret i Bosø er det eneste kloster, hvorfra vi

har bevaret afskrifter af så mange breve, så vi kan tillade os at konkludere fra materialet. Desværre er gruppen af 'ukendte' temmelig stor for dette kloster, hvilket naturligvis medfører, at vurderingen må tages med forbehold.

Selvom Skånes adel ikke er så grundigt behandlet som Sjællands,²⁷ kender vi dog tilstrækkeligt mange ihvertfald højadelige til at turde fastslå, at det ikke er blandt disse, hovedparten af vores 'ukendte' skal søges. Snarere er det hos lavadlen eller bondestande, at størstedelen skal findes.²⁸

Godt en sjettedel af donatorerne var kvinder. Billedet af den køns-mæssige fordeling af donatorerne bliver i ligeså høj grad som den sociale fordeling forstyrret af den overvældende gruppe af kapitelsgejstlige fra Lund. Men selv for nonneklostret i Bosø, som ellers har en mindre del af gejstlige donatorer, udgør den kvindelige andel kun godt en sjettedel.

Roskilde stift

Roskilde stift udgjordes i middelalderen foruden Sjælland af Møn og Rygen. Der blev oprettet ni herreklostre inden 1385 – seks munkeklostre og tre nonneklostre. Seks af klostrene tilhørte cistercienserordenen. Det gjaldt det rigeste kloster – Sorø, foruden munkeklostrene i Esrom og Knardrup. Desuden henregnes alle tre nonneklostre under cistercienserordenen – Vor Frue i Roskilde, Slangerup og Vor Frue i Bergen på Rygen. Sidstnævnte er ikke medtaget i undersøgelsen, skønt det som nævnt lå i Roskilde stift og tillige var anlagt fra Vor Frue i Roskilde. Det eneste dokument, der refereres i diplomatiet fra klostret på Rygen, er stiftelsesbrevet, og klostret må endvidere siges at have virket mere i en vendisk kontekst end i en dansk,²⁹ hvorfor det er skønnet mest hensigtsmæssigt at udelade det.

Munkeklostrene i Næstved og Ringsted tilhørte begge benediktinerordenen, mens stiftelsen i Æbelholt bestod af augustinerkanniker.

Esrom

I alt kendes der før 1385 47 donatorer til Esrom kloster. Seks kongelige velgørere vides at have tilgodeset klostret. Valdemar I Store endog tre gange.

Ærkebiskop Eskil anses for at være hovedmanden bag cistercienserklostret, og han ses da også at have stået bag en anelig godsgave.

Absalon har dog også givet både gods samt et privilegium. Der findes yderligere et biskoppeligt privilegium for Esrom, der synes mere be- gunstiget fra kongelig end fra biskoppelig side.

Ca. halvdelen af donatorerne – 24 – var adelige, hvoraf højadelen udgør langt størstedelen, nemlig nitten, to kan med sikkerhed siges at være lavadelige, mens det om tre blot må konstateres, at de tilhører gruppen af adelige.

Det borgerlige indslag må siges at være forsvindende lille med en donator. Udover de allerede nævnte biskopper tilhører seks af donato- rerne gejstligheden – to kanniker og en provst, og tre donationer stam- mer fra sognepræster. Gruppen af 'ukendte' er relativt lille med seks personer. – Ti ud af 47 kendte donatorer var kvinder. Otte af disse var højadelige, en var hertuginde og en tilhører gruppen af 'ukendte'.

Knardrup

Der kendes ingen donatorer til Knardrup kloster før 1385.

Skt. Peder i Næstved

Der kendes 71 donatorer til Næstved Skt. Peders før 1385. – Seks var kongelige og fire biskoppelige velgørere. Af andre gejstlige kendes fire kanniker og en sognepræst, foruden to munke.

Den adelige gruppe udgøres af 36 personer fordelt på 22 højadelige, en lavadelig og tretten, der ikke kan bestemmes som hverken høj- eller lavadelig. Fire kan henføres til den borgerlige stand, mens fjorten des- værre ikke kan bestemmes stands-mæssigt, og derfor må sættes i grup- pen af 'ukendte'. – Af de 71 kendte donatorer var elleve kvinder, fordelt på fem højadelige, en adelig, en borgerlig og fire 'ukendte'.

Til sammenligning kan anføres at Dødebog I, som er ført fra 1488 til ca. 1525, omhyggeligt har inddelt de 346 optegnede personer efter rang og stand med følgende resultat – seks konger, to dronninger, syv bi- skopper, 195 adelige, 40 præster, 46 borgere og 50 bønder. Denne blev afsluttet 1461 og indeholder navne på 249 personer. Fordelingen er her en anden – 190 er kongelige, adelige eller gejstlige, mens »26 kan henføres til Tredjestand« og 33 ikke har kunnet bestemmes.³⁰

Ringsted

Til Ringsted kloster kendes i alt 26 donatorer. Otte af disse tilhørte kongefamilien – syv konger og en dronning. Fire andre velgørere fra

kongernes umiddelbare nærhed kendes – to kapellaner, en mundskænk og en marsk. Derudover har fire biskopper doneret klostret.

Seks adelige vides at have betænkt Ringsted i testamenter – tre højadelige og tre, der ikke kan bestemmes nærmere. Den ‘ukendte’ gruppe udgøres af fire personer. – Ud af 26 donatorer til Ringsted kloster før 1385 var fire kvinder – en dronning, to adelige og en ‘almindelig’ adelig.

Sorø

I alt vides Sorø betænkt af 99 personer. Syv medlemmer af den kongelige familie kendes som velgørere. Syv biskopper vides at have betænkt klostret. Som både Nørlund og McGuire har vist, var den helt store godgører Absalon, der både gav privilegier og godsgaver.³¹ Af andre gejstlige kendes to provster, to kanniker og tre sognepræster, foruden en abbed og to munke fra klostret.

Den adelige gruppe på 64 fordeler sig med 50 højadelige, to lavadelige og tolv, der ikke kan bestemmes yderligere. Foruden en svend, kendes der fem borgerlige donatorer og fire, der må sættes i gruppen af ‘ukendte’. – 25 af donatorerne var kvinder, fordelt på en kongedatter, atten højadelige, en adelig, tre borgerlige og to ‘ukendte’.

Æbelholt

Der kendes 49 donatorer til Æbelholt kloster indtil 1385. Fire medlemmer af den danske kongefamilie og to medlemmer af udenlandske hertugslægter vides at have betænkt kannikesamfundet. Ligeledes har fire biskopper doteret klostret. Yderligere to gejstlige – en sognepræst og en munk – har betænkt Æbelholt.

Antallet af adelige donatorer er tretten, fordelt på seks højadelige, en lavadelig og seks, der ikke kan bestemmes nærmere. Een donator kan bestemmes som borgerlig, mens de ‘ukendtes’ gruppe er på 23 personer. – Ud af 49 kendte donatorer var tretten kvinder – tre højadelige, to adelige og otte ‘ukendte’.

Vor Frue i Roskilde

I alt kendes tretten donatorer til Vor Frue i Roskilde. Een konge vides at have doteret klostret. Derudover har tre biskopper betænkt nonnerne. – Absalon endog flere gange.

Resten af donatorerne tilhører alle den adelige gruppe, fordelt på

fem højadelige, en lavadelig og tre, der ikke kan placeres yderligere indenfor den adelige skare. – Ud af tretten donatorer var fire kvinder – tre højadelige og en ‘almindelig’ adelig.

Slangerup

Der kendes ni velgørere til Slangerup før 1385. To var konger og resten tilhører den adelige stand, fordelt på fire højadelige og tre der ikke kan bestemmes nærmere. – Ud af ni donatorer var tre kvinder – to højadelige og en ‘almindelig’ adelig.

Sammenfatning om Roskilde stift

Kildematerialet for de sjællandske herreklostre er stort set forsvundet. Takket være diverse afskriftssamlinger kender vi dog arkiverne fra Esrom, Næstved, Sorø og Æbelholt. Desværre kan vi ikke sige det samme om Knardrup og Ringsted samt nonneklostrene i Roskilde og Slangerup.

Fra Ringsted har vi ganske vist også en afskriftssamling, men da hovedparten af dokumenterne er fra før 1200, bliver billedet derefter for ustabil til, at det er muligt at konkludere noget sikkert ud fra materialet. De fleste konger fra Erik Emune til Valdemar Atterdag har doneret klostret, og det er derfor fristende at tolke klostret som udelukkende kongefamiliens domæne, eftersom vi mangler oplysninger om stort set alle andre sociale grupper. Men pga. kildesituationen må vi nøjes med at påpege kongefamiliens interesse – sammenlignet med Esrom og Næstved kendes kun en kongelig donator mere til Ringsted – og iøvrigt henvise til vor manglende viden om andre donatorer. Kongernes bevågenhed var måske slet ikke så stor, som vi ellers får indtryk af gennem litteraturen.

Vi har altså fire klostre, hvorfra det skulle være muligt at drage pålidelige slutninger om den sociale fordeling af donatorerne. De viser ikke samme mønster.

Der er nogle fælles tendenser for tre af disse – Esrom, Næstved og Sorø. Den adelige gruppe udgør for Esrom og Næstved ca. halvdelen – lidt mere for Sorø – knap totredjedele.

Sorø har i antal flest donatorer blandt biskopper, men stilles det op forholdsvis, ligger det for alle tre klostre på 6-7%. Lidt større forskel gør sig gældende for de kongelige velgørere. Her synes Esrom mest begunstiget (15%), medens de kongeliges andel af donatorer til Næstved og Sorø begge ligger på knap en tiendedel.

Det borgerlige indslag er for alle tre klostre meget lille, for Esrom endda forsvindende lille – kun een borgerlig donator kendes, mens det for Næstved og Sorø udgør ca. 5 % af samtlige kendte donatorer.

Der hvor den største forskel spores er i antallet af 'ukendte'. Det er for Sorø ubetydeligt – 4 % har måtte sættes i denne gruppe. Fra Esrom var 13 % 'ukendte', mens en femtedel ikke kan bestemmes nærmere for Næstved.

Den store gruppe af 'ukendte' fra Næstved kunne skyldes kildematerialets karakter – registraturen giver sammenlignet med den mere udførlige gavebog fra Sorø meget knappe oplysninger.

Vi har af gennemgangen set, at Sorø og Næstved både ved stiftelsesomstændigheder og donationsmønster viser samme tendens, og det er derfor fristende at antage, at de fleste i den 'ukendte' gruppe skal findes blandt de adelige.

Den standsmæssige inddeling, der er foretaget i Dødebog I fra Næstved Skt. Peder, angiver dog, at 14 % af de mennesker, der skulle mindes i klostret tilhørte bondestanden, mens 56 % var adelige. Velgørrerlisten, som er ældre, havde 10 % tilhørende tredjestand, 13 % 'ukendte' og 76 % var kongelige, adelige eller gejstlige. Ud fra disse opgørelser forekommer det ikke usandsynligt, at en del af vores 'ukendte' skal findes blandt bondestanden.³²

Æbelholt udviser et lidt andet donatormønster. Den adelige gruppe udgør her kun godt en fjerdedel, mens kongelige og biskoppelige donatorer udgør nogenlunde samme del som Esrom, Sorø og Næstved nemlig 8 % for alles vedkommende.

Gruppen af 'ukendte' er meget stor for Æbelholt – ca. halvdelen må hensættes i denne gruppe. Det er naturligvis svært at sige noget om gruppen af 'ukendte', men et kvalificeret gæt lyder på, at de fleste i denne gruppe i forbindelse med dette kloster skal findes i gruppen 'rige' bønder. Ud fra følgende forhold: hvis vi ser på den adelige gruppe er det her ikke de højadelige der dominerer, men en lige fordeling mellem højadel og ikke nøjere specificeret adel. Samtidig må det fastslåes, at selvom vi ikke kender den sjællandske adel i detaljer i dette tidsrum, kender vi dog navnene på så mange, at vi nok ville have kunnet identificere flertallet af dem. Endelig, som det vigtigste, blev den første abbed i Æbelholt: Vilhelm helgenkåret i 1224, og folk i stort tal valfartede til hans grav for at blive helbredt. Een giver begrundede i gavebrevet, at det var som tak for helbredelse.³³ Men derfor kan flere naturligvis godt have doneret klostret på det grundlag uden at det fremgår af gavebrevene.

Samtidig holdtes der hvert år et stort marked udenfor klostret,³⁴ som

naturligvis har tiltrukket mange mennesker. Også gennem dette marked er mange mennesker af bondestanden kommet i kontakt med klostret og kunne blive 'inspireret' til at give gaver. For Æbelholt er der således begrundet mistanke om, at flertallet af de 'ukendte' kan regnes til bondestanden.

Den kønsmæssige fordeling af donatorerne ligger for Esrom, Sorø og Æbelholt nogenlunde ens – ca. en fjerdedel af donatorerne var kvinder, for Næstved udgør kvinderne lidt mindre, nemlig 15 %, mens de kvindelige donatorer for begge nonneklostre udgjorde en tredjedel.

Odense stift

Odense stift omfattede i middelalderen foruden Fyn og øerne i det sydfynske øhav også Als, Lolland, Falster og Femern.

Der blev i løbet af vor periode oprettet fire herreklostre. Tre af disse tilhørte benediktinerordenen – dette gjaldt Skt. Knuds kloster i Odense, der tillige var domkapitel, Halsted kloster på Lolland, der egentlig var et datterkloster under Ringsted og ses i det hele at være tættere tilknyttet moderklostret end Skt. Knuds, men altså pga. af sit geografiske tilhørsforhold er medtaget her. Også nonneklostret i Dalum, der oprindeligt havde ligget i den tidligere ringborg lige uden for Odense syd for åen tilhørte benediktinerordenen.

Holme kloster – det nuværende Brahetrolleborg – tilhørte cistercienserordenen.

Halsted

Der kendes een donator til Halsted før 1385. Han tilhørte den højadelige gruppe. – Der kendes ingen kvindelige velgørere til Halsted før 1385.

Holme

Den enlige donator, der vides at have betænkt Holme kloster var adelig. – Der kendes ingen kvindelige donatorer til Holme kloster før 1385.

Skt. Knuds kloster i Odense

Vi kender 23 donatorer til Skt. Knuds kloster i Odense. Fem af disse var konger og en hertug. Næsten alle de kongelige velgørere vides at

have doneret klostret mere end en gang – kong Niels og Erik Menved endog tre gange hver.

Ligeledes ses to af de tre biskopper, der har betænkt klostret, at have givet omfattende gaver. Dette gælder især biskop Niels, der ses at have doneret klostret ved fem lejligheder.³⁵

Den adelige gruppe på ti donatorer fordeler sig med fem højadelige, en lavadelig og fire, der ikke kan bestemmes nærmere. Fire donatorer må desværre hensættes i gruppen af 'ukendte'. – Een af de 23 donatorer var en kvinde – den højadelige fru Gro.

Dalum

Der kendes nitten donatorer til Dalum kloster før 1385. To biskopper har betænkt klostret. Den største gruppe donatorer udgøres af adelige – her fjorten, hvoraf syv kan betegnes højadelige, en som lavadelig og seks kan ikke defineres nærmere.

Endelig må tre donatorer hensættes i gruppen af 'ukendte', heraf vides det dog, at den ene blev indgivet i klostret som nonne, men ikke hvilken stand hun tilhørte. – Otte af de nitten donatorer var kvinder – fordelt på to højadelige, fire adelige og to 'ukendte'.

Sammenfatning om Odense stift

Mængden af kendt kildemateriale for klostrene i Odense stift må siges at være meget uensartet. Da arkiverne fra Halsted og Holme klostre er forsvundet, er det ikke muligt ud fra disse at konkludere noget om donatorernes sociale eller kønsmæssige fordeling.

Selvom tidens tand ikke har været skånsom mod originaldokumenter fra Skt. Knuds kloster i Odense og nonneklostret i Dalum, er der gennem diverse afskrifter bevaret nok breve, til at det er rimeligt at uddrage tendenser indenfor donatormønstret.

Skt. Knuds kloster har for den tidlige tid mange kongelige velgørere, men klostret blev også anlagt af Erik Ejegod,³⁶ med den opgave at sikre gennemførelsen af kanoniseringen af broderen Knud.³⁷

Tore Nyberg mener, at Dalum kloster blev grundlagt af biskop Rikulf,³⁸ og der ses da også to biskoppelige velgørere, hvilket dog ikke er overvældende.

Den adelige gruppe er den største for begge klostre. For Dalum trefjerdedele af alle donatorer, mens de adelige for Skt. Knuds udgør knap halvdelen. Heldigvis er gruppen af 'ukendte' for begge klostre ubetydelig.

Den kønsmæssige fordeling synes at vise, at kvinderne har foretrukket nonneklostret i Dalum fremfor Skt. Knuds. Sidstnævnte kloster vides kun fru Gro at have doteret, mens knap halvdelen af donatorerne til Dalum var kvinder.

Børglum stift

Børglum stift udgjorde i middelalderen området nord for Limfjorden med Thy, Mors, Han og Vens sysler. Der var fem herreklostre og kannikesamfund i Børglum stift. Selve domkapitlet var regelbundne præmonstratenserkanniker. Her fandtes også Danmarks eneste nonnekloster for præmonstratensere i Vrejlev. De to andre nonneklostre – Ø og Hundslund var begge benediktinske, det i Hundslund muligvis augustinsk.³⁹ Det andet munkekloster var for augustinerkanniker og placeret i Vestervig.

Børglum

Vi kender til tre donatorer indtil 1385, fordelt på to mænd, der må henføres til gruppen af 'ukendte' og et testamente fra en højadelig – fru Gro. – Ud af de tre kendte donatorer til Børglum domkapitel var een en kvinde.

Vestervig

To af de elleve velgørere var konger. Desuden findes et gavebrev fra en biskop. Den adelige gruppe udgøres af to højadelige og en lavadelig, mens gruppen af 'ukendte' er på fem. – Tre af de elleve donatorer til Vestervig var kvinder – en højadelig (fru Gro) og to, som henføres til gruppen af 'ukendte'.

Hundslund

Der kendes fire donatorer til Hundslund før 1385. Den ene var højadelig (fru Gro). De tre donationsbreve kendt fra registraturen på Aalborghus giver ingen yderligere oplysninger om giverne,⁴⁰ og da det heller ikke er lykkedes at identificere dem nærmere andre steder, må de sættes i gruppen af 'ukendte'. – Tre af de fire kendte donatorer til Hundslund var kvinder – en højadelig og to 'ukendte'.

Vrejlev

Der kendes tre donatorer til Vrejlev før 1385. De tre donatorer udgøres af en højadelig og to, som desværre begge må sættes i gruppen af 'ukendte'. – Ud af de tre kendte donatorer til Vrejlev før 1385 var to kvinder – den ene højadelig (fru Gro) og den anden 'ukendt'.

Ø

Der kendes syv donatorer til Ø kloster før 1385. Stifteren biskop Tyge af Børglum (1145-1177). Derudover kendes to kongelige velgørere. Det højadelige element udgøres af fru Gro og endelig må tre donatorer hensættes i gruppen af 'ukendte'. – To af de syv kendte donatorer var kvinder – en højadelig og en 'ukendt' – hustruen i et ægtepar.

Sammenfatning om Børglum stift

Kildematerialet for klostrene i Børglum stift er uhyre sparsomt, og det selvom der er blevet udarbejdet registraturer for samtlige klostre i stiftet. Desværre var der på registreringstidspunktet bevaret meget få breve fra tiden før 1385, dette gælder for alle klostrene.

Registraturernes meget kortfattede oplysninger medfører, at det bliver svært at identificere folk, hvorfor de 'ukendtes' antal bliver relativt stor. Det er kun fra Vestervig og Ø, at gruppen af 'ukendte' ikke er den største, men også her udgør den knap halvdelen.

For ingen af klostrene i Børglum stift er det muligt med baggrund i kildematerialet at sige noget med sikkerhed om den sociale fordeling af donatorer. Dog vil vi påpege, at kannikerne i Vestervig ligesom kannikerne på Æbelholt havde en lokal helgen, nemlig Skt. Thøger. Dette kan måske give et fingerpeg om, hvor en del af donatorerne i den 'ukendte' gruppe skal findes – nemlig blandt bondestanden.

På trods af det sparsomme kildemateriale kender vi for eet kloster stifteren. Biskop Tyge I af Børglum grundlagde nonneklostret på Ø.

Det er naturligvis svært at konkludere på så lille et grundlag og tilligemed uhyre farligt, idet en enkelt person fra eller til giver store udsving. Fru Gro er her et godt eksempel. Hun gør det kvindelige islæt relativt stort. Selvom der også uden hendes 'medvirken' kan spores en tendens til at kvinder i højere grad donerede til nonneklostre end til munkeklostre.

Viborg stift

Viborg er i middelalderen på linie med Roskilde og Lund kendt for sine mange kirker. Men der mangler heller ikke klostre, hverken i selve byen eller i stiftet som sådan. Således oprettedes i løbet af middelalderen otte herreklostre – tre munkeklostre og fem nonneklostre.

Inde i selve Viborg lå foruden domkapitlet, der var organiseret som regelbundne augustinerkanniker, også et nonnekloster – Skt. Budolfi, ligeledes efter augustinerordenen. Lige udenfor Viborg i Asmild på den anden side af Viborg Søndersø lå endnu et nonnekloster for augustinerinder. Endelig fandtes også i Grinderslev et munkekonvent for augustiniere.

Tre klostre var for benediktinere – nonneklostrene i Aalborg og Sebber og munkeklostret i Glenstrup eller Nørre kloster, som det også kaldtes. Nonneklostret i Ørslev ved vi desværre uhyre lidt om – ikke engang dets ordensforhold er kendt. Smith formoder, at det er benediktinsk, dog uden at begrunde det nærmere.⁴¹

Vitskøl lå i det eneste munkekloster af cistercienserordenen i Viborg stift. De fleste klosterarkiver i Viborg stift blev ved reformationen afleveret til domkirken, hvilket desværre har betydet at vi ved så lidt om dem da opbevaringsforholdene der ikke altid var lige optimale.

Kristen Sørensen Testrup fortæller, at biskop Deichman i 1695 solgte det kapel, hvor arkiverne opbevaredes, til begravelsesplads og samtidig benyttede lejligheden til at rydde op og derfor solgte kisterne med arkivalierne, som køberne blot væltede ud udenfor kirkedøren, hvor de blev trådt ned og flød bort i rendesten og gader ved de næste regnskyl.⁴²

Nogle rester var der dog tilbage. Disse blev flyttet ind i et nyt konventshus, hvor den store ildebrand i 1726 formåede at gøre det af med det meste af det tidligere tiders vanrøgt ikke havde klaret.⁴³

Glenstrup

Der kendes to donatorer til Glenstrup kloster før 1385. Den ene donator var højadelig og den anden var bonde. – En af de to donatorer var en kvinde – den højadelige fru Gro.

Kåre Rübner Jørgensen, som har undersøgt donatorerne i begyndelsen af 1400-tallet, har mest hæftet sig ved de adelige velgørere og i særdeleshed, at »flere havde familiemæssig forbindelse til den jyske rigsrådsadel«. ⁴⁴

Grinderslev

Den eneste donator vi kender til Grinderslev kloster før 1385 er den højadelige fru Gro.

Vor Frue i Viborg

I alt har vi viden om ti donatorer til domkapitlet i Viborg. To af disse var konger og tre var biskopper. Især ses biskop Niels at have været en stor velgører. (Biskop Niels af Viborg døde i 1191.) Af andre gejstlige vides en kannik (fra Viborg) at have doneret konventet. Yderligere kendes fire donatorer – alle adelige, fordelt på tre højadelige og en lavadelig. – Ud af elleve donatorer var to kvinder, begge højadelige. (Den ene var fru Gro.)

Vitskøl

Der kendes elleve donatorer til Vitskøl kloster før 1385. Ud over stifteren Valdemar I, vides yderligere fire konger at have doteret klostret. Dertil kommer seks biskopper, der ved forskellige lejligheder har betænkt Vitskøl. En var biskop i Børglum, mens resten var fra Viborg. – Der kendes ingen kvindelige donatorer til Vitskøl kloster før 1385.

Asmild

Der kendes tre donatorer til Asmild kloster før 1385. En konge og to adelige, der begge kan betegnes som højadelige. – To af de tre kendte donatorer til Asmild før 1385 var kvinder – begge højadelige. (Den ene var fru Gro.)

Skt. Budolfi

De fire kendte donatorer, der findes til Skt. Budolfi kloster var alle adelige – tre højadelige og en lavadelig. – Tre donatorer var kvinder – alle højadelige. (Den ene var fru Gro.)

Sebber

Sebber kloster betænkes i et enkelt dokument fra tiden før 1385. Det er i den højadelige fru Gros testamente fra 1268.

Ørslev

Der kendes ingen donatorer til Ørslev kloster før 1385. Det nævnes end ikke i fru Gros testamente.

Vor Frue i Aalborg

Der kendes syv donatorer til Vor Frue i Aalborg før 1385. Udover en 'biskopsgave' vides en konge og to højadelige at have betænkt klostret. Derudover var to donatorer sognepræster og endelig een person, hvis stand ikke nærmere kan bestemmes. – To af de syv donatorer var kvinder – begge højadelige.

Sammenfatning om Viborg stift

Kildematerialet til klostrene i Viborg stift, må på linje med Børglum siges at være meget magert. Samlingen af arkiver på et centralt sted kan, som det viser sig i Viborg, blive ulyksalig, når forholdene på opbevaringsstedet ikke er i orden eller katastrofen indtræffer. Vor Frue i Viborg har nok det bedst bevarede arkiv, men heller ikke det synes så fuldstændigt, at det er muligt at konkludere på det.

Det kan være fristende at se Vitskøl som kongeslægstens kloster, fordi vi kender grundlæggeren Valdemar d. Store, og fordi vi kender en del kongelige velgører gennem Vitskølbogen.⁴⁵ Netop fordi Vitskølbogen kun har afskrevet privilegier og gaver fra konger, biskopper og paver bliver indtrykket af disse grupper naturligvis overvældende, men udover tiden kort efter stiftelsen, mener jeg, det er farligt på det foreliggende grundlag at konkludere mere på materialet. Således ses både Esrom og Skt. Peder i Næstved at have fået flere begunstigelser fra konger end Vitskøl, uden at disse betragtes som stående i et specielt forhold til kongeslægten.

Også for Viborg stift virker det kvindelige islæt stort pga. fru Gros testamente. Kun to klostre i stiftet har hun ikke doneret, og hun er den eneste donator, vi kender til Sebber og Grinderslev.

Århus stift

Der fandtes ikke i middelalderen nogle herreklostre i selve Århus, men i stiftet lå hele otte, der hovedsagelig lå ved Gudenåen og dens vande.

Kun nonneklostret i Randers lå hverken ved Gudenåen eller på landet, men i en by.

Langt de fleste klostre var benediktinske – Essenbæk, Alling og Voer, som alle var munkeklostre. To af nonneklostrene var også benediktinske, nemlig Randers og Vissing. Det tredje nonnekloster – det i Ring – henfører de fleste til benediktinerordenen,⁴⁶ men Smith mener ikke, at det med sikkerhed kan bestemmes til nogen orden.⁴⁷ Tvilum kloster var for augustinerkanniker og Øm, som takket være sin krønike er et af de kendteste klostre fra Danmarks middelalder, var cisterciensisk.

Poul Rasmussens artikler om ‘Herreklostrene i Århus stift, deres jordegods i det 16. aarhundrede og dets historie’ er et af de få eksempler på, at en række klostre er blevet undersøgt og resultaterne sammenlignet. Rasmussens hovedinteresse har været at undersøge jordegodsets historie, og han har derfor ikke inddraget helt det samme kildemateriale, f.eks. testamenter hvor kloster kun er blevet betænkt med en pengegave, ligeledes er hans tidsramme langt bredere end min, idet han går helt til slutningen af det 16. århundrede, men da han også ganske summarisk opregner donatorernes sociale stand, er det væsentligt på trods af tidforskydningen at sammenligne resultaterne.

Alling

Der kendes fire velgører til Alling kloster inden 1385. De fire donatorer fordeler sig på to adelige, hvoraf den ene var højadelig og to som jeg har sat i gruppen af ‘ukendte’. – Een af de fire donatorer før 1385 var en kvinde, nemlig fru Gro.

Poul Rasmussen mener, at den ene af de ‘ukendte’ var en præst, men kommer ikke med nogen nærmere begrundelse.⁴⁸ Ellers er den sociale fordeling mellem 1315 og 1586 ifølge Poul Rasmussen – fem gejstlige institutioner eller personer, elleve utvivlsomt adelige og fire personer, hvis stand han ikke har kunnet bestemme. Det ses således, at forholdet imellem grupperne ville være nogenlunde det samme, hvis også jeg satte den ene fra gruppen af ukendte som præst. – To ud af Poul Rasmussens tyve donatorer var kvinder – begge adelige.

Essenbæk

Alle fire kendte donatorer til Essenbæk kloster må betegnes som høj-

adelige.⁴⁹ Selve stiftelsesbrevet er ikke bevaret, men i *Annales Essenbecenses* fortælles under året 1151, at klostrets grundlægger – Stig Hvide – døde.⁵⁰ Denne var Knud Lavards svigersøn og Skjalm Hvides sønnesøn.⁵¹

For Essenbæk kloster har Poul Rasmussen ikke lavet nogen opgørelse over donatorer.

Tvilum

Fra Twilum kendes fra tiden før 1385 tre velgørere. En var biskop, en anden var højadelig og den tredje må hensættes i gruppen af 'ukendte'. – Af de tre donatorer, der kendes til Twilum før 1385 var den højadelige en kvinde – fru Gro.

Poul Rasmussen har fundet, at donatorerne mellem 1246 og 1543 fordeler sig på følgende måde – en var regerende konge, syv var gejstlige institutioner eller personer, tretten adelige og fem hvis stand ikke kan bestemmes. Af disse 26 var to kvinder.

Voer

Klostret i Voer nævnes første gang i 1183,⁵² men det vides første gang betænkt i 1268 (fru Gros testamente). To biskopper vides at have doteret klostret. Langt den største gruppe består af adelige med ni personer, fordelt på fem højadelige, en lavadelig og tre om hvem vi blot ved, at de må være adelige. Fire mænd må desværre hensættes i gruppen af 'ukendte', mens en enkelt kan henføres til bondestanden. – Af de seksten kendte donatorer før 1385 var en kvinde – den højadelige fru Gro.

Poul Rasmussen mener mellem 1330-1573 at kunne henføre tre til den gejstlige stand, 22 som sandsynligvis var adelige og ti, hvis stand ikke kan bestemmes. Af disse 25 var fire kvinder.⁵³

Øm

Der kendes 51 donatorer til Øm kloster før 1385. To biskopper betænkte klostret med gaver. Udover disse to vides yderligere en kapitelsgejstlig at have doteret klostret – en kannik fra Århus. Ydermere ses to af klostrets egne beboere at have betænkt klostret, nemlig en abbed og en lægbroder. Den adelige gruppe udgøres af tolv personer, hvoraf to kan bestemmes til at være højadelige, en lavadelig og ni, som ikke kan

bestemmes nærmere. Langt de fleste udgør gruppen af 'ukendte', der er på hele 34 personer – over halvdelen. – Af de 51 personer, der vides at have doteret Øm kloster før 1385, var fire kvinder – to højadelige og to, hvis stand ikke nærmere kan bestemmes. Poul Rasmussen har for Øm kloster opgjort 'sine' donatorer fra tiden mellem 1300 og 1554 med følgende resultat. Tre regerende konger, syv, som tilhørte den gejstlige stand, 46 den adelige, to købstadsborgere og endelig 39, hvis stand ikke har kunnet bestemmes. Ud af disse 98 var tre kvinder.⁵⁴

Randers

De to donatorer, der kendes til Vor Frue i Randers før 1385, stammer begge fra testamenter. – Donatorerne var begge højadelige kvinder – Fru Gro og fru Margrete, enke efter Jens Gunnesen.

Poul Rasmussen har ikke behandlet Randers kloster.

Ring

Der kendes nitten donatorer til Ring. Klosteret omtales første gang i 1203,⁵⁵ men den første donation kendes først fra 1265, hvor kong Erik Klipping har doteret klosteret en gård.⁵⁶ Desuden ses biskop Tage 2. af Århus at have doneret klosteret to gange – både som provst og senere som biskop.

Otte adelige mænd har doteret klosteret, fordelt på fire højadelige, tre lavadelige, og en der ikke nærmere kan bestemmes som høj- eller lavadelig. Desværre må næsten halvdelen nemlig ni hensættes i gruppen af 'ukendte'. – To af de nitten donatorer – begge fra gruppen af 'ukendte' – var kvinder.

Poul Rasmussen opgør den sociale fordeling mellem 1250 og 1573 til at være to regerende konger, fire gejstlige institutioner eller personer, elleve adelige, en borgerlig⁵⁷ og sytten 'ukendte'. Fem ud af de 35 donatorer var kvinder.⁵⁸

Vissing

Der kendes en donator til Vissing kloster før 1385 – fru Gro.

Sammenfatning om Århus stift.

Kildesituationen for herreklostrene i Århus stift er meget forskellige.

Fra munkeklostrene Alling, Essenbæk og Tvilum samt nonneklostrene i Randers og Vissing er antallet af kendte donatorer så lille, at det ikke er muligt at udlede noget på det grundlag.

Dog skal det nævnes, at de to mandlige donatorer, der kendes til Essenbæk kloster begge tilhørte den jyske Hvide-slægt. Grundlæggeren Stig Hvide er allerede omtalt. Ca. 200 år senere i 1330 donerede en efterkommer også klostret.⁵⁹ Kildegrundlaget er dog for spinkelt til dermed at udnævne klostret til en familienstiftelse og de to kvindelige donatorer kan da heller ikke henføres til denne slægt. Som vi så ved Sorø og Næstved Skt. Peder varer slægtstilknytningen normalt heller ikke så længe.

Anderledes mangfoldige er oplysningerne fra Øm kloster. Her må kildesituationen siges at være så god, at vi får et rimeligt indtryk af donatorerne. Det samme gør sig gældende for Voer og Ring klostre, hvor vi dog ikke kender de første donatorer før hhv. 1268 og 1565. Derefter er kildegrundlaget så godt, at vi tør udlede tendenser.

Desværre gælder det for alle tre klostre, at gruppen af 'ukendte' er meget stor – for Øm kloster er det over halvdelen, mens det for Ring kloster er lige knap halvdelen, og for Voer kloster knap en fjerdedel. Ellers når vi til samme resultat som Poul Rasmussen, nemlig at det klart er den adelige gruppe, der dominerer, mens den borgerlige er helt fraværende. Den gejstlige gruppe er også meget begrænset, men bisopperne har dog ind imellem betænkt klostrene.

Den store gruppe af 'ukendte' for især Øm volder naturligvis kvaler. Poul Rasmussen mener som før nævnt, at flertallet af disse var adelige, men det er ikke usandsynligt, at en del også skal søges blandt bondestanden. Fra Voer har vi sikkert identificeret een som værende bonde, men det behøver jo ikke være den eneste. Poul Rasmussen nævner selv Ry som en by, der voksede frem af en markedsplads, som munkene i Øm organiserede.⁶⁰ Her må mange mennesker – også af bondestanden – have mødtes og på den måde være kommet i kontakt med klostret. Jeg mener derfor, at vi kan henføre en del af de 'ukendte' til bondestanden. Vi så også, at den 'ukendte' gruppe var større for Øm (med marked) end for Voer (uden marked).

Der kendes meget få kvindelige donatorer til klostrene i Århus stift. Fru Gro bliver også her meget fremtrædende, da hun har doneret alle klostrene undtagen nonneklostet i Ring. Hun er således den eneste kvindelige donator, der kendes til fire af de otte klostre.

Ribe stift

Ribe stift udgjorde i middelalderen hele vestkysten fra den nuværende tyske grænse til Limfjorden samt mod øst tillige Jelling og Almind sysler. I forhold til stiftets størrelse kan de fem herreklostre måske synes af lidt, men landskabet var heller ikke dengang det frodigste.

To af klostrene var munkeklostre – begge for cisterciensere beliggende i Løgum og Tvis. Nonneklostrene i Gudum og Skt. Nikolaj i Ribe var for benediktinere, mens der hersker usikkerhed om nonneklostret i Stubber. Villads Christensen mener med rimelig sikkerhed at turde fastslå, at det var benediktinsk,⁶¹ hvilket Gina Smith tilslutter sig.⁶²

Løgum

Der kendes 70 donatorer til Løgum kloster. To konger og hertuger ses at have betænkt klostret med både gaver og privilegier.

Ellers er Løgum kendt for at have nydt godt af Ribebispernes gunst. Klosteret var anlagt af biskop Radulf⁶³ i 1175 og de næste biskopper Stefan, Omer og Gunner har også vist klostret særlig bevågenhed.⁶⁴ Der kendes da også elleve gave- og privilegiebreve fra bisper – ni fra biskopperne i Ribe og to fra Slesvigbiskopperne.

Der kendes tretten adelige donatorer, fordelt på otte højadelige, en lavadelig og fire, som ikke kan placeres som hverken høj- eller lavadelige. Derudover kan ti donatorer bestemmes som borgerlige og fem som tilhørende gejstligheden – to sognepræster, en akolyth, en munk og en lægbroder. De to sidstnævnte tilhørte Løgum kloster. Endelig er der en stor gruppe på 21 personer, hvis stand desværre ikke kan bestemmes. – Ud af de 70 kendte donatorer var fem kvinder, fordelt på to højadelige, to borgerlige og en, som tilhørte gruppen af ‘ukendte’.

Tvis

Selvom Tvis hørte til Ribe stift, mener Heise, at arkivet sandsynligvis alligevel er blevet ført til domkirken i Viborg for at blive opbevaret der, idet han påpeger, at kanniker ved domkirken i 1544 udstedte en transsumpt af klostrets ældste privilegier.⁶⁵

Dette forklarer også, at vi ikke kender andre donatorer til Tvis kloster før 1385 end to konger og en hertug. Begge konger har udstedt privilegier og hertug Buris kender vi fra stiftelsesdokumentet. – Der kendes ingen kvindelige velgørere til Tvis kloster før 1385.

Gudum

De to donatorer, der kendes til Gudum før 1385 har begge betænkt klostret i testamenter. Gudum er dog i ingen af tilfældene 'hovedarving'. Det ene stammer fra en provst i Ribe, det andet fra fru Gro. – Een af de to donatorer var en kvinde.

Stubber

Der kendes to donatorer til Stubber kloster før 1385. Begge donatorer var kvinder og tilhørte den adelige stand, den ene højadelig (fru Gro), den anden kan ikke yderligere bestemmes.

Skt. Nikolaj i Ribe

Fra Skt. Nikolaj i Ribe kendes seks donatorer, hvoraf alle på nær en – en adelig – var gejstlige. Tre biskopper og en var hhv. provst og præst. – Der findes ingen kvindelige donatorer til Skt. Nikolaj i Ribe.

Sammenfatning om Ribe stift

Løgum er usædvanlig for størstedelens vedkommende gennem Løgumbogen. Kildesituationen for resten af klostrene må siges at være af en sådan beskaffenhed, at det ikke er muligt at slutte noget på dette grundlag.

Derimod er kildesituationen for domkapitlet så god, at vi kan konkludere at den tendens, der sporedes i Lund ikke er gældende i Ribe stift. Kannikerne i Ribe har tilsyneladende ikke doneret så mange klostre og været så vidtfavnende som kapitelsgejstligheden i Lund. Men nonneklostret i Ribe by synes dog at have nydt godt af beliggenheden. Ligesom Skt. Peder nonnekløster i Lund.

Samtidig kan vi se, at Ribebispernes omsorg for Løgum kloster ikke har smittet af længere ned i rækkerne. Den adelige gruppe synes ikke overvældende. Derimod er den borgerlige gruppe forholdsvis stor.

Ligesom for Æbelholt er der en stor gruppe af 'ukendte'. I Løgum kendes ingen lokalhelgen, men også her holdtes marked, hvor bønder samledes ved klostret. Selvom den adelige gruppe ikke er stor, er der således stor sandsynlighed for, at mange af de 'ukendte' har deres oprindelse i bondestanden. – Der ses yderst få kvindelige donatorer til Løgum kloster.

Slesvig stift

Slesvig stift udgjorde i middelalderen den sydlige del af Danmark og strakte sig med Barvid syssel på den østlige side af Jylland helt op til Kongeåen. Trods udstrækningen fandtes der kun to herreklostre – et cisterciensermunkekloster, som endelig fandt sit blivende sted i Ryd, og et nonnekloster for benediktinere i Slesvig.

Cistercienserne havde overtaget godset fra et derved nedlagt benediktinermunkekloster på Skt. Michaels Bjerg i Slesvig og var først med hjælp fra biskop Valdemar flyttet til Guldholt, men efter en brand flyttede de 1209 til Ryd.⁶⁶

Klostret på Skt. Michaels Bjerg i Slesvig er af de fleste forskere anset som et dobbeltkloster,⁶⁷ dog anfører Hal Koch det som et munkekloster i *Den danske Kirkes Historie*.⁶⁸

I »De fundatione monasterii Auree Inasule⁶⁹ er der i forbindelse med Skt. Michaels en omtale af otte søstre, der var tilbage i klostret, hvor der skulle blive fire munke tilbage, som skulle fejre søndagen. Christian Radtke mener, at disse søstre nok snarere har været kvinder, der har taget ophold i klostret, uden dog at være klosterindviede nonner og stiller sig dermed tvivlende overfor, om det nu også kan have været et dobbeltkloster.⁷⁰

Dermed er også tesen om Skt. Johannes på Holmen som den kvindelige fortsættelse af dette dobbeltkloster blevet problematiseret. Vi kan blot konstatere, at der i Slesvig lå et benediktinernonnekloster kaldet Skt. Johannes på Holmen.

Ryd

Der kendes tre velgørere til Ryd kloster før 1385. En hertug, en biskop og en adelig vides at have doteret klostret. – Ingen kvindelige donatorer kendes til Ryd kloster før 1385.

Skt. Johannes på Holmen

To konger og en hertug vides at have doteret klostret før 1385. Resten af de elleve donatorer til Skt. Johannes på Holmen er alle at finde i den adelige gruppe, fordelt på to grever, to højadelige og fire, der ikke kan bestemmes nærmere indenfor den adelige gruppe. – En ud af de elleve velgørere var en kvinde – højadelig.

Sammenfatning om Slesvig stift

Desværre er kildesituationen for Ryd kloster sådan, at det ikke er muligt at sige noget om hverken det sociale eller kønsmæssige donationsmønster til dette kloster.

Heldigvis forholder det sig anderledes med nonneklostret Skt. Johannes på Holmen. Elleve donatorer synes ikke af ret meget, men vi har gentagne gange vidnesbyrd om klostrets fattigdom.⁷¹

Det er helt klart den adelige gruppe, der dominerer som donatorer, selvom den kongelige familie også har vist interesse. Andre sociale grupper kendes ikke som donatorer, hvilket er usædvanligt. Den kønsmæssige fordeling af donatorerne er meget ulige, idet der kun kendes een kvindelig velgører.

Den sociale og kønsmæssige fordeling på alle klostre

Som afslutning på gennemgangen af de enkelte klostre vil vi se på den sociale og kønsmæssige fordeling på alle klostrene lagt sammen, munke- og nonneklostre hver for sig – for at få et større talmateriale, så vi kan få en bedre ide om nogle tendenser i donatormønsteret.

Ordenskriteriet kunne også have været brugt som afgrænsning, men her er kønskriteriet valgt, fordi det ikke tidligere har været behandlet. Trods forskelle er grundideen hos de gamle ordener den samme, og det er derfor ikke problematisk at 'slå dem sammen'.

Den sociale fordeling

Der kendes i alt 450 donatorer til danske munkeklostre før 1385. Den største gruppe donatorer var adelige, de udgjorde i alt 39 % af alle donatorer i munkeklostre, – 15 % var højadelige, 3 % var lavadelige og 12 % kan ikke bestemmes nærmere inden for den adelige kreds. Den gejstlige flok var på 19 %, hvor biskoppernes andel udgjorde 9 % og kannikerne, som den anden store gruppe udgjorde 5 %. Den kongelige families del af donatorerne var på 7 %, og borgerstanden udgjorde 5 %. De 'ukendtes' antal var sammenlagt det andetstørste med 28 %.

Til nonneklostrene kendes ikke så mange donatorer som til munkeklostrene – kun 150.

De 'ukendtes' antal udgør her den største gruppe med 31 %, mens de adelige sammenlagt udgør 29 %, – fordelt på 16 %, der var højadelige, 3 % var lavadelige og 9 % kan ikke bestemmes nærmere indenfor den adelige kreds. Den gejstlige flok af donatorer var på 27 %. Biskopper-

nes andel er stort set den samme 7 %, mens kannikernes er helt oppe på 18 %.

Gruppen af borgerlige donatorer udgør 2 %, mens den kongelige families del var på 8 %.

Det overleverede kildemateriale fra nonneklostrene er så lille, at vi skal være meget forsigtige med vores konklusioner. Fejlslutninger kan nemt drages, hvis vi ser på den store andel, som kannikerne udgør. Det kan ganske simpelt ikke være rigtigt, at knap en femtedel af nonneklostrenes donatorer skal findes blandt en gruppe gejstlige, der ikke havde noget specielt tilhørsforhold til nonneklostrene. Forholdet skyldes, som vi så ved gennemgangen af Lund stift, at kildesituationen for domkapitlet i Lund er forholdsvis god. Som resten af gennemgangen har vist, er dette bestemt ikke tilfældet for arkiverne fra nonneklostrene generelt. Disse kan derfor ikke opveje skævheden, der er opstået.

Andelen af kongelige og biskoppelige donatorer til munke- og nonneklostre var nogenlunde lige stor. Hhv. 7 % og 9 % til munkeklostrene og 8 % og 7 % til nonneklostrene. Den adelige gruppe var mindre ved nonneklostrene 29 % mod 39 % hos munkeklostrene, men den 'ukendte' gruppe var større ved nonneklostrene 31 % mod 28 % ved munkeklostrene.

Det springende punkt nu som tidligere bliver altså, hvordan vi fortolker den 'ukendte' gruppe. Tidligere i undersøgelsen er det godtgjort at for nogle af munkeklostrene er det meget sandsynligt at en del af de 'ukendte', nok kan henføres til bondestanden.

Det er mere usikkert for nonneklostrenes vedkommende. Der kendes ingen markeder i forbindelse med et nonnekloster, som vi ved, at der fandtes ihvertfald ved Æbelholt, Løgum og Øm. Kun fra Vor Frue i Roskilde kendes en heglen at være begravet, men arkivet fra dette kloster er temmelig dårligt bevaret. De donatorer vi kender til dette kloster kan alle identificeres og ingen af disse tilhører bondestanden. Der er således ikke i vores kildemateriale nogle direkte fingerpeg om, hvor vi skal placere en del af de 'ukendte'.

Wallins undersøgelse af nonnernes sociale baggrund i Vadstena peger i retning af, at mange af de 'ukendte' skal søges blandt bondestanden og evt. lavadlen. Med Wallins undersøgelse og konklusionerne fra munkeklostrene er det nok ikke helt ved siden af at konkludere, at en del af de 'ukendte' også for nonneklostrenes vedkommende kunne stamme fra bondestanden.

Denne kategori udgør ifølge landskabslovene en stand, som ganske vist ikke kan måles med herremændene, men dog heller ikke må be-

tragtes som ganske uden midler. Det var først og fremmest på denne gruppe, at kongerne baserede deres skatteindtægter.

Det er dog også klart, at en del af de 'ukendte' må være adelige snarest lavadelige. Knud Prange gør sig i en artikel fra 1988 til talsmand for, at vor viden om adlen i middelalderen er endda meget mangelfuld.⁷² Både Erik Ulsig og Troels Dahlerup har på trods af et usikkert kildemateriale forsøgt at opdele adelsstanden og sætter som kriterium for om folk medregnes til højadlen, at de bærer riddertitel, men også begrundet i en vis velstand.⁷³

Det er nok primært blandt lavadlen og bondestanden, at de fleste 'ukendte' skal søges, men hvordan forholdet imellem dem har været er naturligvis svært at sige noget om, og det har sikkert også varieret ved de forskellige klostre. Desuden var grænsen mellem lavadel og bondestand tit meget uklar, og donatoren var måske slet ikke interesseret i at gøre sin sociale position klar.

En anden variationsmulighed er tidsdimensionen. Størrelsesforholdet mellem lavadel og bondestand var ikke det samme middelalderen igennem men at sætte tal på vil være en umulighed.

Den kønsmæssige fordeling.

Den kønsmæssige fordeling af donatorerne til hhv. munke- og nonneklostre var næsten den samme. 15 % af donatorerne til munkeklostrene var kvinder og 85 % var mænd. Til nonneklostrene var 20 % kvinder og 80 % var mænd.

Mændene udgjorde klart den overvejende del af donatorer. Det er dog ikke så underligt, hvis vi erindrer os ved hvor få lejligheder, kvinder havde kontrol over deres egen formue.

Der kan hos kvinderne spores en svag forkærlighed for nonneklostrene. En interesse som ville have givet mere markant udslag, hvis kildesituationen ikke havde haft den skævhed, som Lundematerialet giver.

Det ville naturligvis være en anakronisme at tolke denne tendens ud fra nutidens kvindepolitiske synspunkter, men vi kan dog godt tillade os at konkludere, at mænd og kvinder i middelalderen havde en kønsbevidsthed. Som en kommentar til den standende kvindehistoriske debat, kan vi altså tilføje, at kvinder og mænd i middelalderen ikke kun har følt sig som medlemmer af en social stand, men også som 'medlemmer' af et køn.

Kvinderne udgjorde som ovenfor nævnt i forhold til deres økonomiske muligheder en stor gruppe af donatorerne. Vi så også, at de fleste af verdslige testamenter, hvori herreklostre blev betænkt, stammede fra kvinder. Dette må afspejle en større interesse for religiøse anliggender fra kvinders side end fra mænds.

*Oversigt over danske
herreklostre indtil
1385*

Klostre	Stift	Grundlæggelse	Grundlægger	Kildemateriale
Allehelgen i B Lunden	Lund	f. 1177	?	Allehelgen klostres registratur (1559)
Bækkeskov P	Lund	Væ 1177 ⇒ Bækkeskov f. 1269	Biskop Simon af Odense Ærkebiskop Eskil af Lund Kong Valdemar I d. Store Biskop Valdemar Knudsen af Slesvig	-
Dalby A	Lund	f. 1136	?	-
Herrevad C	Lund	1144	Ærkebiskop Eskil af Lund (tradition)	-
Tommerup P	Lund	f. 1155	?	Tommerup klostres registratur (1550)
Øved P	Lund	Trefoldighed f. 1165 ⇒ Øved 1177	Ærkebiskop Eskil af Lund (tradition)	-
Ås C	Lund	1194	Ærkebiskop Absalon (tradition)	-
Skt. Peder i B Lund	Lund	f. 1166	Ærkebiskop Eskil af Lund (tradition)	-
Bosø B	Lund	f. 1181	Tord	Bosø klostres breve Skånebrevsfor- tegnelse
Børring B	Lund	f. 1233	?	-
Esrom C	Roskilde	f. 1151	Ærkebiskop Eskil af Lund	Esrombogen (1497)

Knardrup	C	Roskilde	1326	?	–
Næstved	B	Roskilde	1135	Bodil-slægten	Næstved Skt. Peder registratur (1528)
Ringsted	B	Roskilde	1135	Kong Erik II Emune	Ringstedbogen
Sorø	C	Roskilde	ca. 1145	Hvide-slægten	Sorø Gavebog (1440)
Æbelholt	A	Roskilde	Eskilsø f. 1143 ⇒ Æbelholt ca. 1175	?	Æbelholtbogen (midten af 1400- tallet)

A = Augustiner B = Benediktiner C = Cistercienser P = Præmonstratenser

Klostre	Stift	Grundlæggelse	Grundlægger	Kildemateriale
Vor Frue i Roskilde	C Roskilde	f. 1177	Provst Isak (tradition)	–
Slangerup	C Roskilde	f. 1203	Erik Ejegod (tradition)	–
Halsted	B Odense	f. 1177	?	–
Holme	C Odense	1172	?	–
Skt. Knuds i Odense	B Odense	f. 1103	Kong Erik Ejegod	Odensebogen. Christiern Poulsens registratur (1548)
Dalum	B Odense	Odense f. 1157 ⇒ Dalum f. 1202	Biskop Rikulf af Odense (?)	Hamsfort
Børglum	P Børglum f. 1216	?	Børglum klostres breve (1542)	
Vestervig	A Børglum	f. 1170	?	Vestervig klostres breve (1599)
Hundslund	B Børglum	f. 1264	?	Hundslund klostres breve (1573)
Vrejlev	P Børglum	f. 1216	?	Vrejlev klostres breve (1556)
Ø	B Børglum	1145-1177	Biskop Tyge I af Børglum	Ø klostres breve (1542)
Glenstrup	B Viborg	f. 1176	?	Rester i Mariager klostres breve (1582)
Grinderslev	A Viborg	f. 1176	Biskop Niels af Viborg	–
Vitskøl	C Viborg	1158	Valdemar I	Vitskølbogen (1499)
Vor Frue i Viborg	A Viborg	f. 1146	?	Viborg bispestols breve (1540-44)
Asmild	A Viborg	f. 1166	?	Asmild Klostres breve (1540-44)
Skt. Bodulfi	A Viborg	f. 1233	?	–

A = Augustiner B = Benediktiner C = Cistercienser P = Præmonstratenser

Klostre	Stift	Grundlæggelse	Grundlægger	Kildemateriale	
Sebber	B	Viborg	f. 1268	?	–
Ørslev	B	Viborg	f. 1275	?	–
Vor Frue i Ålborg	B	Viborg	f. 1133	Biskop Eskil af Viborg	Vor Frue i Ålborg klostres breve (1573)
Alling	B	Århus	Vejerslev f. 1203 ⇒ Alling f. 1268	?	Alling klostres breve (1580)
Essenbæk	B	Århus	f. 1151	Stig Tokesen (Hvide-slægten)	Essenbæk klostres breve. Skanderborgske registratur (1558)
Tvilum	A	Århus	f. 1268	?	Tvilum klostres breve. Silkeborgske registratur (1558)
Voer	B	Århus	f. 1183	?	Voer klostres breve Skanderborgske registratur (1606)
Øm	C	Århus	Sminge 1164 ⇒ Veng f. 1165 ⇒ Kalvø f. 1168 ⇒ Øm 1172	?	Øm klostres breve. Skanderborgske registratur (1606)
Vor Frue i Randers	B	Århus	f. 1166	?	–
Ring	B?	Århus	f. 1203	?	Ring klostres breve Skanderborgske registratur (1606)
Vissing		Århus	f. 1249	?	–
Ryd	C	Slesvig	Skt. Michael på Bjerget f. 1145 ⇒ Gudholm 1191 ⇒ Ryd 1209	Biskop Valdemar af Slesvig	–
Skt. Johannes på Holmen	B	Slesvig	f. 1250	?	Slesvig Johannes klostres arkiv på Gottorp

A = Augustiner B = Benediktiner C = Cistercienser P = Præmonstratenser

Summary

The article presents and discusses the, somewhat scanty, material concerning social and sex distribution of benefactors to Danish abbeys until 1385. As was to be expected, the material – available for 8 men's houses and 4 nunneries only – shows that an important part of the benefactions have come from royal, episcopal, and noble donors, but the peasantry is also represented. Women make up the smaller part of the donors; valued against their personal income, however, women are considered to be more sacrificing group of donors.

Noter

1. Det gælder Hal Koch, *De ældste danske Klostres Stilling i Kirke og Samfund indtil 1221*. Historisk Tidsskrift, 1936, p. 511, Brian McGuire, *The Cistercians in Denmark. Their Attitudes, Roles, and Functions in Medieval Society*, Kalamazoo, Michigan 1982, Birgitte Langkilde, *De danske benediktinernonneklostre 1241-1536 med særligt henblik på fromhedsliv, institutions- og personalhistorie*. Konferensopgave og -speciale. Kirkehistorie. Århus 1987 og for dele af fremstillingen J. B. Daugaard, *Om de danske Klostre i Middelalderen*, Kbh. 1830 og Ivar Herzspung, *De danske klostres styrelse og økonomiske forhold samt klosterbygningerne i tiden 1202-1319*. Historisk Tidsskrift, 1904-05, pp. 299-365.
2. Denne fremgangsmåde benyttes af Vilhelm Lorenzen, *De danske Klostres Bygningshistorie*, bd. I-XI, Kbh. 1912-41, Poul Rasmussen, *Herreklosterne i Aarhus Stift, deres jordegods i det 16. aarhundrede og dets historie*. Østjydsk Hjemstavn, 1954, pp. 9-39, 1955, pp. 9-43, pp. 120-123, 1956, pp. 42-65, pp. 71-81, 1957, pp. 37-68, Gina Gertrud Smith, *De danske nonneklostre indtil ca. 1250*. Kirkehistoriske Samlinger, 1973, pp. 1-45, Svend E. Green-Pedersen, *De danske cistercienserklostres grundlæggelse og den politiske magtkamp i det 12. årh. Middelalder, metode og medier*. Festskrift til Niels Skyum-Nielsen på 60-årsdagen den 17. oktober 1981, Kbh. 1981, pp. 41-66 og til dels Daugaard og Herzspung.
3. Rasmussen, op.cit., 1954, p. 15 og Jack Overgaard Jørgensen, *Esrum klostres godsdrift fra klostrets grundlæggelse til o. 1400*. Fra Frederiksborg Amt, 1989, pp. 1-99.
4. Lars Hamre, *Skøyting*. KLNLM, bd. 16, Kbh. 1971, sp. 155-164.
5. Rasmussen, op.cit., 1954, p. 15.
6. Poul Nørlund, *Klostret og dets gods*. M. Mackeprang og W. Norvin (red.): *Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne*, bd. I. *Tiden før 1737*, Kbh. 1924, pp. 53-131.
7. *Ibid.*, pp. 56-61. Det samme har Brian McGuire vist i *Patrons, privileges, property-Sorø Abbey's first half century*. Kirkehistoriske Samlinger 1974, pp. 5-39.
8. Nørlund, op.cit., p. 69.
9. H. J. Helms, *Næstved Skt. Peders Kloster (Skovkloster)*, Næstved 1940, pp. 106-115.
10. Poul Rasmussen, *Herreklosterne i Aarhus Stift, deres jordegods i det 16. aarhundrede og dets historie*. Østjydsk Hjemstavn, 1954, pp. 9-39, 1955, pp. 9-43, pp. 120-128, 1956, pp. 42-65, pp. 71-81, 1957, pp. 37-68.
11. *Ibid.*, 1957, pp. 67-68.

12. Kåre Rübner Jørgensen, Mariagerklosters oprettelse og etablering (indtil ca. 1480). Klosterfolk, konge, bisp og adel. Symposium i Mariager marts 1990, Odense 1991.
13. Thelma Jexlev, *Fra dansk senmiddelalder*, Odense 1976, p. 10.
14. *Ibid.*, p. 10.
15. Birgitte Langkilde, *op.cit.*, p. 155.
16. Curt Wallin, *Vadstenanunnornas sociale proveniens*. Symposium i Mariager marts 1990, Odense 1991.
17. Afsnittene om sociale grupper i landbosamfundet bygger i hovedtræk på fremstillingen i *Det danske landbrugs historie*, red. af Claus Bjørn. Erland Porsmoses afsnit om middelalderen, pp. 255-266.
18. Der findes dog eksempler på trælle, som har købt sig selv fri. Skyum-Nielsen, *Kvinde og slave*, Kbh. 1971, p. 3.
19. Afsnittet om gejstligheden bygger på Jarl Gallen, *Klerus*. KLNLM, bd. 8, Kbh. 1963, pp. 474-480.
20. Afsnittet om borgere bygger på Erik Kroman, *Borgare*. KLNLM, bd. 2, Kbh. 1958, pp. 139-140.
21. Afsnittene om Kvindernes stilling bygger på Inger Margrete Jensen, *Landskabslove- ne som kilde til kvinders stilling i 1100-1200 tallet*. *Kvinder i middelalderen*. Symposieforedrag, Københavns Universitet, 1982, pp. 61-69.
22. Ved alle nonneklostre er der gået ud fra ordensforholdene, som de er fastlagt af Gina Smith, *De danske nonneklostre indtil ca. 1250*. *Kirkehistoriske Samlinger*, 1973, pp. 1-45.
23. Curt Wallin, *Tommarps Urkundsbok*, bd. I, Lund 1955, p. 262.
24. *Ibid.*, p. 262.
25. Curt Wallin, *Tommarps Urkundsbok*, bd. II, Tomelilla, 1976, pp. 189-212.
26. Stifteren regnes for højadelig, selvom det ikke fremgår af afskriften, men når han har haft midler til at fundere et kloster, må han nok kunne sættes i denne gruppe.
27. Jvf. bl.a. Ulsigs noget summariske behandling, pp. 89-94. Erik Ulsig, *Danske adels- godser i middelalderen*, Kbh. 1968.
28. Wallin, *op.cit.*, 1991.
29. Brian McGuire, *The Cistercians in Denmark*, Kalamazoo, Michigan 1982, p. 153.
30. Helms, *op.cit.*, p. 69.
31. Nørlund, *op.cit.*, pp. 56-65 og McGuire, *Sorø*, *op.cit.*, pp. 11-26.
32. Materialet fra Dødebogen og Velgørerlisten er ikke fuldt udnyttet her, da jeg har holdt mig til donatorer kendt gennem dokumenter eller afskrifter af sådanne.
33. DDII: 6, nr. 158.
34. DDII: 1, nr. 461.
35. Han var biskop fra 1340-62.
36. DDI: 2, nr. 24.
37. Carsten Breengaard, *Muren om Israels hus*, Kbh 1982, p. 163.
38. Biskop i Odense ca. 1139-1157. *Odense bys historie: Fra boplads til bispeby*, Odense til 1559, af Henrik Thrane, Tore Nyberg, Finn Grandt-Nielsen og Mikael Venge, Odense 1982, p. 192.
39. Smith, *op.cit.*, p. 11.
40. Trykt i *ÆA*, bd. III, pp. 3-21.
41. Smith, *op.cit.*, p. 14.
42. A. Heise (udg.), *Diplomatarium Vibergense*. Breve og Aktstykker fra ældre viborgske arkiver til Viborg Bys og Stifts Historie 1200-1559, Kbh. 1879, pp. IX-X.
43. *Ibid.*, p. XI.

44. Kåre Rübner Jørgensen, op.cit.
45. McGuire, Cisterciens, op.cit., p. 131.
46. Lorenzen, De danske benediktinerklostres bygningshistorie, bd. X, Kbh. 1933, p. 122, Langkilde, op.cit., p. 8, Rasmussen, op.cit., 1964, p. 9.
47. Smith, op.cit., p. 14.
48. Rasmussen, op.cit., 1956, p. 72.
49. Stig Hvide tælles med som donator, selvom vi ikke har bevaret noget gavebrev fra ham, men da han betegnes som grundlægger, må han nødvendigvis have givet klostret gods.
50. Danmarks middelalderlige annaler er udg. af Erik Kroman, Kbh. 1980, p. 276.
51. Hans Olrik, Stig Hvide. DBL, bd. XI, p. 34.
52. DDI: 3, nr. 111.
53. Rasmussen, op.cit., 1956, p. 46.
54. Rasmussen, op.cit., 1955, p. 31.
55. DDI:4, nr. 82.
56. Det kan diskuteres om der er tale om et gavebrev eller et stadfæstelsesbrev, men Poul Rasmussen har medtaget det som et gavebrev, så det vil det også blive i denne sammenhæng.
57. Der må have indsneget sig en fejl, da den omtalte person doterede Øm kloster og ikke Ring.
58. Rasmussen, op.cit., 1956, p. 61.
59. DDII:10, nr. 238.
60. Rasmussen, op.cit., 1955, p. 37.
61. Villads Christensen, Stubberklostres historie, Hardsyssels Aarvog, bd. 5, 1911, pp. 37-113.
62. Smith op.cit., 16.
63. DDI:3, nr. 163.
64. Jvf. DDI:3, nr. 163 og nr., 247.
65. A Heise (udg.), Diplomatarium Vibergense. Breve og aktstykker fra ældre viborgske arkiver til Viborg Bys og Stifts Historie 1200-1558, Kbh. 1879, p. V.
66. Svend E. Green-Pedersen, op.cit., p. 56.
67. Lorenzen, op.cit., bd. X, p. 148 og Smith, op.cit., pp. 16-18.
68. Hal Koch, Den danske Kirkes Historie, bd. 1, Kbh. 1950, p. 351.
69. Scriptorum minores II, Kbh. 1922, pp. 146-151.
70. Die Kunstdenkmäler der Stadt Schleswig, udg. af Deert Lafrenz med bidrag fra Veronika Darius, Deitrich Ellger og Christian Radtke, bd. 3, Kirchen, Kloster und Hospitaller, Schleswig 1985, p. 8.
71. Jvf. bl.a. DRB II:5, nr. 6, hvor der tales om, at klostret »fornylig er bleven frygteligt hærgnet af brand og i overordentlig grad er tynget af fattigdom«. Igen DRB II:6, nr. 188, »Da nu nonnerne ... ikke har tilstrækkelige midler til deres underhold.«
72. Knud Prange, Arme riddere. Kongemagt og samfund i middelalderen. Festskrift til Erik Ulsig, red. af Poul Enemark, Per Ingesman og Jens Villiam Jensen, Århus 1988, p. 193.
73. Erik Ulsig, op.cit., p. 292 og Troels Dahlerup, Afsnittet »Danmark«. Den nordiske Adel i Senmiddelalderen. Struktur, funktioner og internordiske relationer. Rapporter til det nordiske Historikermøde i København 1971, Kbh. 1971, p. 48.

*Linda Rasmussen,
19 Yate Gardens, Rivett, Australia*